

УДК 378.147:316.77-057.875

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

©Калініченко Т. В.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про авторів

Калініченко Тетяна Володимирівна: ORCID 0000-0002-7580-5773; uipakriv@gmail.com; старший викладач кафедри педагогіки та методики професійного навчання; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті зосереджено увагу на питанні формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін. Надано характеристику комунікативних умінь стосовно видів педагогічної діяльності. Визначено загальну, загально-професійну та спеціально-професійну складові комунікативних умінь. Наведено загальну характеристику методики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін. Представлено окремі результати впровадження даної методики у навчальний процес.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікативні уміння, види професійної педагогічної діяльності, методи навчання.

Калініченко Т.В. «Особенности формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин».

В статье сосредоточено внимание на вопросе формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин. Дана характеристика коммуникативных умений относительно видов педагогической деятельности. Определены общая, общепрофессиональная и специально-профессиональная составляющие коммуникативных умений. Приведена общая характеристика методики формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин. Представлены отдельные результаты внедрения данной методики в учебный процесс.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, коммуникативные умения, виды профессиональной педагогической деятельности, методы обучения.

T. Kalinichenko “Features of Forming of Communicative Competence of the Future Teachers of Technical Subjects”

The article concentrated attention on the question of forming communicative competence of the future teachers of technical subjects. Description of communicative abilities is given in relation to the types of pedagogical activity. It is define the general, general-professional and specially-professional constituents of communicative abilities. General description of methodology of forming communicative competence of the future teachers of technical subjects is considered. The partly results of introduction of this methodology in an educational process are presented.

Keywords: communicative competence, communicative abilities, types of professional pedagogical activity, teaching methods.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається інтеграція України в європейське і світове освітнє співтовариство, що вимагає удосконалення системи освіти України, до якої належить система педагогічної освіти. Одним з основних завдань системи педагогічної освіти України є забезпечення педагогічними кадрами навчальних закладів, які здійснюють підготовку кваліфікованих робочих. До таких педагогічних працівників належать викладачі технічних дисциплін,

підготовка яких здійснюється у інженерно-педагогічних вищих навчальних закладах за спеціальністю «Професійна освіта (за профілем)».

На сьогоднішній день висувається ряд нових вимоги до якості підготовки викладачів технічних дисциплін, що пов'язане з духовним відродженням і оновленням суспільства, гуманізацією навчально-виховного процесу, зростанням інтересу до особистості тощо. Це призводить до невідповідності рівня підготовки і якості освіти викладачів технічних дисциплін вимогами, які висуваються до цих фахівців реальними умовами здійснення їх професійної педагогічної діяльності. У зв'язку з цим виникає проблема підвищення якості підготовки викладачів технічних дисциплін. Одним з елементів системи підготовки в інженерно-педагогічних вищих навчальних закладах є наскрізна професійно-педагогічна підготовка [1, с. 17], яка спрямована на навчання майбутніх викладачів технічних дисциплін педагогічній діяльності.

Згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні одним з ключових напрямків державної освітньої політики має стати модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу. Даний підхід знаходить відбиття у стандартах вищої освіти, які відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (ст. 10) висувають ряд вимог до освітньої програми, однією з яких є визначення переліку компетентностей випускника.

У Концепції бакалаврської підготовки за напрямом 6.00104 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», розробленій колективом науковців Української інженерно-педагогічної академії під керівництвом професора О. Е. Коваленко, визначено ряд компетенцій, які мають бути сформовані у майбутніх інженерів-педагогів. До цих компетенцій належать професійні компетенції, до яких відноситься комунікативна компетенція [2].

Отже, одним зі шляхів вирішення проблеми підвищення якості підготовки викладачів технічних дисциплін є формування у них комунікативної компетентності в ході професійно-педагогічної підготовки у інженерно-педагогічному вищому навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення сутності комунікативної компетентності, її змісту у своїх роботах розглядають Н. В. Альохіна, Б. Г. Ананьєв, Г. М. Андреева, М. В. Бігдан, Н. В. Бордовська, Н. Ю. Бутенко, Н. П. Волкова, Л. І. Дідух, Ю. М. Ємельянова, З. І. Єрмакова, Ю. Ф. Єщенко, Ю. М. Жуков, І. А. Зимня, І. А. Зязюн, В. А. Кан-Калік, Л. В. Козак, О. М. Корніяка, Н. В. Кузьміна, Л. П. Лаврик-Слісаренко, О. М. Леонтьєв, А. К. Маркова, А. В. Мудрик, Р. С. Немов, Л. А. Петровська, О. П. Прокопова, А. А. Реан, І. І. Риданова, Є. В. Руденський, В. А. Сластьонін, Н. С. Сушик, Т. О. Шевчук, В. А. Якунін та ін. Аналіз літературних джерел дозволив виявити, що, описуючи комунікативну компетентність, науковці оперують такими поняттями та термінами як цінності, мотиви, установки, знання, уміння, навички, здатності, особистісні характеристики, що дозволяють реалізовувати спілкування, передавати та сприймати інформацію, здійснювати взаємодію, налагоджувати стосунки.

Вивчення результатів досліджень науковців дозволяє дійти висновку, що поняття комунікативної компетентності включає знання основ комунікації, уміння та навички застосування цих знань на практиці для здійснення ефективного комунікативного процесу (спілкування), сформованість певних якостей та установок особистості, необхідних для здійснення комунікативного процесу. Причому терміни «комунікативний процес» та «спілкування» вживаються як синоніми, оскільки дане дослідження присвячене розгляданню комунікативної компетентності викладачів технічних дисциплін, професійна діяльність яких відноситься до типу «Людина-людина» за класифікацією Є. О. Климова та вимагає налагодження суб'єкт-суб'єктивних взаємин з іншою людиною.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є виявлення специфіки комунікативних умінь викладача технічних дисциплін, які є складовою його комунікативної компетентності, та визначення особливостей її формування на основі структурної системи всіх видів професійної діяльності викладача технічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. В психологічній літературі [3, 4, 5, 6, 7] в ході аналізу спілкування прийнято виділяти три його сторони: комунікативну (обмін,

передача інформації), перцептивну (сприйняття і розуміння співрозмовника, встановлення взаєморозуміння), інтерактивну (організація спільної діяльності, взаємодії). Отже перелік умінь, які входять до складу комунікативної компетентності, повинен включати уміння з реалізації комунікативної, перцептивної та інтерактивної сторони спілкування [7]. Це своєрідні групи комунікативних умінь, які можна вважати базовими (основними) комунікативними уміннями.

Розгляданню комунікативних умінь присвячені роботи Г. М. Андрєєвої, М. П. Васильєвої, М. М. Д'якова, Ю. М. Жуков, В. А. Кан-Каліка, В. В. Каплінського, Т. С. Кошманової, А. Т. Курбанової, О. О. Леонтьєва, А. В. Мудрика, Р. С. Немова, О. Б. Орлової, Л. А. Петровської, Ф. М. Рахматуліної, О. О. Румянцевої, Л. О. Савенкової, Т. Л. Шепеленко, О. П. Яковлівої та інших. У ряді робіт перелічено окремі комунікативні уміння. Більшість науковців, розглядаючи структуру комунікативних умінь, визначають її підструктури або укрупнені групи умінь, які включають в себе багато інших елементів, тобто окремих комунікативних умінь.

Аналіз літературних джерел, присвячених розгляданню комунікативних умінь, аналіз етапів педагогічної діяльності та педагогічного спілкування дозволив визначити наявність наступних груп комунікативних умінь, що входять до складу комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін:

- уміння з комунікативного прогнозування (постановка мети, задач спілкування, прогнозування реакції співрозмовника);
- уміння з саморегуляції емоційного стану (подолання хвилювання, управління своїм настроєм, настрої на спілкування);
- уміння зі встановлення контакту з партнером по спілкуванню (самопрезентація, швидке включення у взаємодію, утримання ініціативи);
- уміння щодо сприйняття та розуміння партнера по спілкуванню за його невербальною поведінкою (визначення емоційного стану співрозмовника, отримання інформації щодо розуміння ним змісту спілкування);
- уміння з використання невербальних засобів в ході спілкування (доцільне використанні міміки, жестів, пантоміміки, вибір просторової орієнтації, відповідність зовнішнього вигляду ситуації спілкування, правильний вибір темпу мови, гучності голосу, використання пауз, смислових наголосів, інтонаційної виразності);
- мовні уміння, що включають говоріння, слухання, читання та письмо (формулювання власної думки, промовляння монологу, ведення діалогу, участь у полілозі, участь у обговоренні проблеми, доказ, аргументація своєї точки зору, дотримання правил мовного етикету, сприйняття та розуміння висловлювань співрозмовників, виокремлення необхідної інформації, читання і розуміння текстів різних стилів, письмово викладати свою думку, конспектувати, заповнювати форму, анкету);
- уміння з реалізації стратегій спілкування, поведінки в конфліктній ситуації (передача ініціативи співрозмовнику, застосування різних стилів спілкування та стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях);
- уміння з самоаналізу комунікативної діяльності та її корекції (аналіз результатів спілкування, зіставлення їх з метою та задачами, визначення недоліків у реалізованому спілкуванні, визначення корективів, які слід внести у майбутнє спілкування);
- уміння з самопізнання і з організації роботи над собою щодо розвитку комунікативних умінь (виявлення рівня сформованості комунікативних умінь, якостей, що мають значення для спілкування, шляхом самоаналізу, проходження психологічних тестів тощо, визначення мети роботи над собою, розробка програми саморозвитку).

Кожна з даних груп умінь включає загальну (або базову) складову, реалізація якої не залежить від професійної діяльності. Так, наприклад, будь-яка людина, здійснюючі комунікативне прогнозування перед тим, як вступити у контакт з іншою людиною, визначає для себе мету спілкування, обирає стратегію, намагається передбачити реакцію партнера по спілкуванню.

Крім цього, комунікативні уміння мають загально-професійну складову, яка є ідентичною для викладачів будь-яких дисциплін. Так, наприклад, до умінь щодо вірного вибору темпу мови, гучності голосу, пауз, смислових наголосів, інтонаційної виразності тощо, висувається ряд вимог при їх використанні у професійній діяльності викладача, який повинен при їх застосуванні враховувати особливості сприйняття, розуміння та засвоєння навчальної інформації конкретною групою учнів.

Певні групи комунікативних умінь мають спеціально-професійну складову, яка пов'язана з особливостями, специфікою реалізації даних умінь у роботі викладачів саме технічних дисциплін, оскільки виникає необхідність врахування при цьому специфіки даного виду дисциплін. Технічні дисципліни характеризуються різноманітністю об'єктів вивчення, варіативність технічних рішень. При викладанні технічних дисциплін обов'язковим є поєднання викладачем словесних методів навчання з демонстрацією дослідів, діафільмів, з використання засобів наочності (креслення схем, графіків, таблиць), з записами у зошитах [8]. Такі особливості технічних дисциплін вимагають від викладача, наприклад, при реалізації мовних умінь правильно застосовувати технічні терміни, володіти технічною грамотністю, дотримуватися послідовності при читанні технічних схем, графіків, формул, поясненні конструкції технічного об'єкту, коментуванні технічних процесів.

Названі вище комунікативні уміння, що входять до складу комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін, реалізуються не лише в процесі проведення навчальних занять, а й у інших видах його діяльності. Аналіз літературних джерел [9, 10, 11, 12, 13, 14], присвячених розгляду педагогічної діяльності, дозволив визначити наступні види професійної діяльності викладача технічних дисциплін: науково-дослідну, діагностичну, методичну (прогностична, проектувальна, конструктивна), організаційно-технологічну та управлінську.

Методична діяльність (прогностична, проектувальна, конструктивна) передбачає проведення аналізу майбутньої професійної діяльності працівника, його професійного призначення, визначення стратегічних, тактичних, оперативних цілей, дидактичних завдань, розробку навчальної програми дисципліни, визначення змісту освіти, розробку методів, прийомів, засобів навчання, розробку методичного забезпечення навчального процесу, *комунікативне прогнозування шляхом визначення комунікативних завдань, розробку програми бінарних дій, прогнозування реакції учня на дії та слова викладача, спільну роботу у творчому колективі колег щодо створення методичного забезпечення* тощо.

Організаційно-технологічна діяльність включає підготовку аудиторії, технічних та дидактичних засобів, обладнання та їх використання, *реалізацію дидактичного, виховного проекту, розроблених технологій (проведення навчальних занять, виховних заходів), встановлення сприятливого психологічного клімату в навчальній групі в ході заняття або виховного заходу, психологічне настроювання на роботу з аудиторією, встановлення контакту з учнями, підтримку уваги, встановлення зворотного зв'язку, активізацію діяльності учнів, проведення батьківських зборів* тощо.

Діагностична діяльність викладача технічних дисциплін включає визначення рівня розвитку учнів, сформованості певних якостей, визначення базового рівня знань учнів, аналіз характеристик групи, отримання інформації про навчальну групу, визначення рівня сформованості знань, умінь, навичок (контроль), збір, аналіз, обробку інформації, взаємодію з учнями під час контролю, аналізу особистості, *взаємодію з викладачами конкретної навчальної групи в ході отримання інформації про групу, учнів, взаємодію з батьками учнів з метою вивчення середовища, в якому знаходиться учень, з метою отримання інформації про учня* тощо.

Науково-дослідна діяльність викладача технічних дисциплін пов'язана із отриманням, аналізом, узагальненням інформації щодо нових напрямків розвитку педагогічної науки, аналізом стану навчально-виховного процесу, проектуванням і розробкою нових методик, технологій реалізації навчально-виховного процесу, визначенням рівня ефективності впровадження нових методик, технологій, *взаємодією з іншими дослідниками, співпрацею у*

науково-педагогічному колективі, у колективі дослідників, однодумців, отриманням консультацій у більш досвідчених колег тощо.

Управлінська діяльність включає представницьку, господарську та керівну функції. Даний вид діяльності розглянемо на рівні виконання викладачем технічних дисциплін обов'язків голови предметно-циклової комісії. Це вимагає здійснення стратегічного, тактичного, оперативного планування роботи предметно-циклової комісії; прогнозування, діагностику, обробку інформації, аналіз проблеми, ухвалення рішень, організацію роботи предметно-циклової комісії щодо обговорення, розробки, удосконалення, впровадження навчальних програм технічних дисциплін, методик їх викладання, навчально-методичних комплексів, організацію взаємовідвідувань навчальних занять з подальшим їх аналізом, проведення зборів, нарад, індивідуальних бесід, підтримку позитивного морально-психологічного клімату серед викладачів предметно-циклової комісії, контроль за діяльністю членів предметно-циклової комісії, аналіз результатів їх діяльності, внесення корективів у діяльність, регулювання тощо.

Зміст видів діяльності викладача технічних дисциплін показує, що комунікативна складова має наскрізний характер, тобто частково входить до всіх видів діяльності викладача технічних дисциплін. У кожному з видів педагогічної діяльності реалізуються загальна (базова), загально-професійна і спеціальна складові кожної групи комунікативних умінь. Формування комунікативних умінь викладачів технічних дисциплін сприятиме якісному виконанню ними всіх видів педагогічної діяльності.

Аналіз існуючих методик формування комунікативних умінь показав, що даний процес носить фрагментарний, несистемний, епізодичний характер. В існуючих методиках не враховується необхідність формування загальної (базової), загально-професійної та спеціально-професійної складових кожної групи комунікативних умінь у всіх видах діяльності викладача технічних дисциплін (методичній, організаційно-технологічній, діагностичній, науково-дослідній та управлінській).

Слід розробити та впровадити методику формування комунікативної компетентності, яка будується на основі структурної системи всіх видів професійної діяльності викладача технічних дисциплін за загальною (базовою), загально-професійною, спеціально-професійною складовими комунікативної компетентності.

Формування комунікативних умінь слід здійснювати у відповідності до чотирьох рівнів засвоєння навчального матеріалу [15, 16]. Для цього доцільно застосувати методи навчання, які, за класифікацією І. Я. Лернера та М. М. Скаткіна, включають пояснювально-ілюстративний метод, репродуктивний метод, метод проблемного викладення, частково-пошуковий метод та дослідницький метод.

Для першого рівня засвоєння навчального матеріалу характерно сприйняття студентом інформації, формування загальних уявлень про об'єкт діяльності, виникнення пізнавального інтересу. При цьому застосовується пояснювально-ілюстративний метод навчання. При досягненні даного рівня студент уміє упізнати об'єкт серед інших, відрізнити вірне від невірне. В результаті у студента сформована внутрішня мотивація щодо оволодіння комунікативною компетентністю, він вірно впізнає визначення спілкування, комунікації, педагогічного спілкування, конфлікту, способи встановлення особистісного контакту, функції спілкування, стилі та етапи спілкування, конфлікту, вербальні та невербальні засоби, методи саморегуляції, прийоми активного слухання тощо.

На другому рівні студент відтворює інформацію, дає визначення поняттям, характеризує їх, класифікує, роз'яснює сутність, тобто виконує «алгоритмічну діяльність за пам'яттю», «репродуктивну діяльність в мовленнєвій формі». Для даного рівня доцільно застосування репродуктивного методу навчання. В результаті студент вірно визначає та характеризує спілкування, комунікацію, види спілкування, його структуру та функції, елементи спілкування, педагогічного спілкування, його етапи і стилі, невербальні і вербальні засоби, процес обміну інформацією, конфлікти, педагогічний конфлікт, стадії його протікання, стратегії поведінки в конфліктній ситуації, методи саморегуляції емоційного стану, способи встановлення особистісного контакту зі співрозмовниками та

шляхи активізації їх уваги, прийоми швидкого включення у взаємодію, правила використання невербальних засобів, вимоги до мовлення тощо.

Для третього рівня характерно виконання «продуктивної діяльності», тобто студент засвоює матеріал так, що здатен виконати дію подумки та в матеріальній формі. Для цього застосовується метод проблемного викладення. Студент, який засвоїв даний рівень здатен узагальнити матеріал, систематизувати його, порівняти способи дій, обрати оптимальний, застосувати його на практиці. В результаті студент здійснює саморегуляцію емоційного стану під час спілкування, реалізує етапи спілкування, встановлює особистісний контакт зі співрозмовником та зворотній зв'язок, застосовує прийоми швидкого включення у взаємодію, вірно обирає та застосовує стилі спілкування, стратегії поведінки при конфліктах, невербальні та вербальні засоби спілкування, застосовує техніку активного слухання тощо. Причому для даного рівня характерно виконання всіх зазначених дій у стандартних, типових ситуаціях.

Четвертий рівень характеризується виконанням елементів дослідницької, творчої діяльності, рішенням нестандартних завдань, пошуком способів поведінки у нетипових ситуаціях, співвіднесенням мети діяльності та отриманих результатів, аналізом помилок та удосконаленням діяльності. На даному рівні доцільним є застосування частково-пошукового та дослідницького методів навчання. В результаті студент впевнено здійснює комунікативну діяльність навіть при виникненні незапланованих, нетипових ситуацій, швидко проводить їх аналіз та приймає рішення щодо внесення корективів, здійснює самоаналіз комунікативної діяльності, визнає недоліки та шляхи їх ліквідації, розробляє програму саморозвитку якостей, значущих для комунікативної діяльності тощо.

Розроблена методика формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін ґрунтується на поетапному застосуванні кожного з названих методів в ході формування загальної (базової), загально-професійної та спеціально-професійної складових комунікативних умінь стосовно всіх видів діяльності викладача технічних дисциплін (методичної, організаційно-технологічної, діагностичної, науково-дослідної, управлінської).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дану методику було впроваджено у навчальний процес Української інженерно-педагогічної академії у трьох експериментальних навчальних групах (Е1, Е2, Е3), паралельно з якими дві контрольні групи (К1, К2) навчалися за традиційною методикою. В ході проходження студентами цих груп педагогічної практики було здійснено оцінку за трибальною шкалою рівня сформованості у них комунікативних умінь за наступними показниками:

1. визначення комунікативних завдань;
2. прогнозування реакції співрозмовника;
3. саморегуляція емоційного стану;
4. встановлення контакту з партнером по спілкуванню;
5. утримання ініціативи під час спілкування;
6. вірне використання жестів, міміки, пантоміміки під час спілкування;
7. просторова орієнтація під час спілкування;
8. сприйняття та розуміння партнера по спілкуванню за його невербальною поведінкою;
9. вірний вибір темпу мови, гучності голосу під час спілкування;
10. вірне застосування пауз, інтонаційної виразності, смислових наголосів в ході спілкування;
11. чіткість дикції, багатство словникового запасу, технічна грамотність;
12. активне слухання, формулювання коректних питань, висловлювання та аргументації власної думки, аналіз висловлювань співрозмовника;
13. вибір та застосування стилів спілкування;
14. вирішення конфліктних ситуацій.

В результаті було розраховано середні оцінки студентів контрольних та експериментальних груп, які представлено у вигляді гістограм (рис. 1).

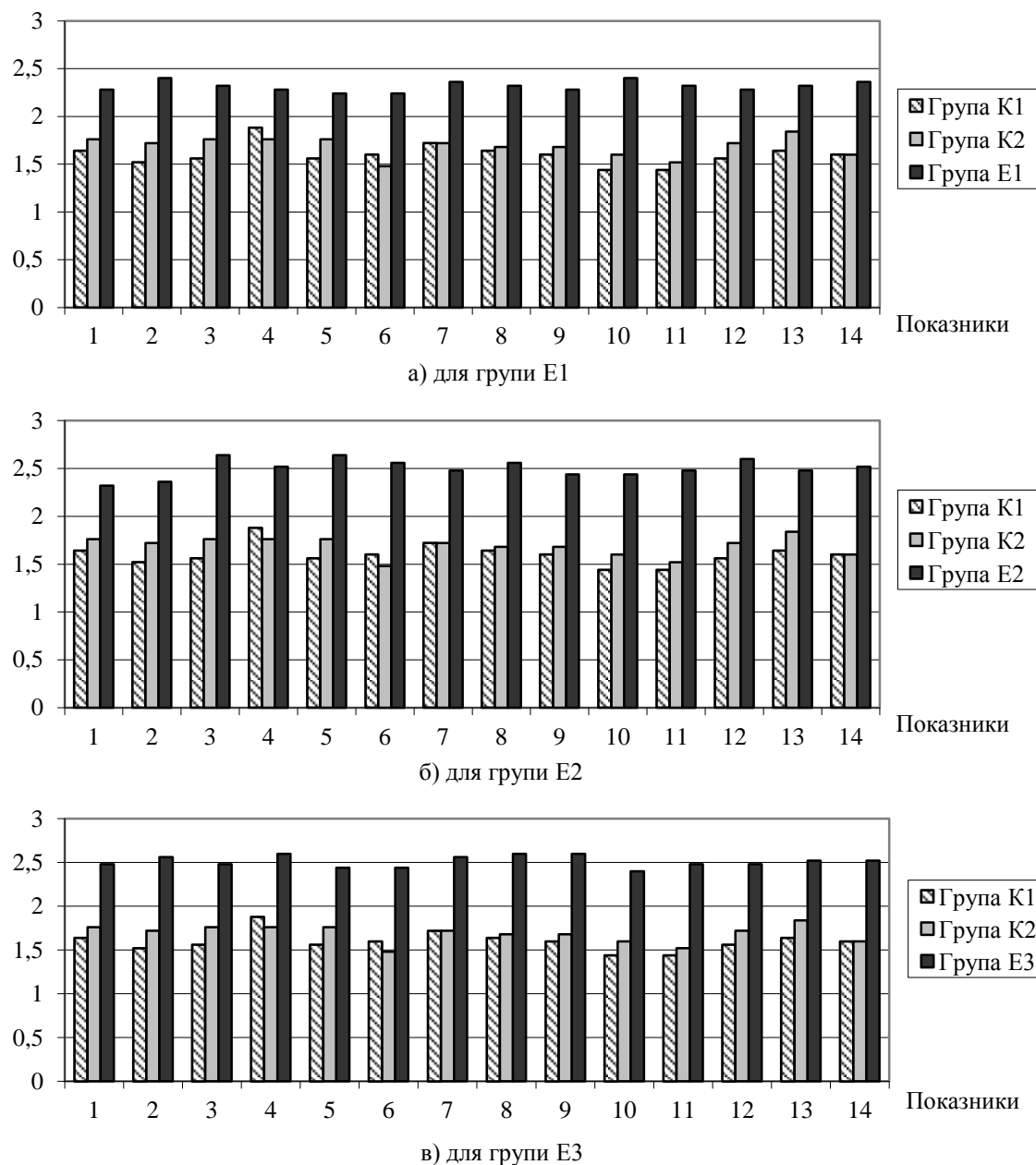

Рис. 1. Розподіл середніх значень оцінок студентів по показникам

На даних гістограмах наочно видно, що середні значення оцінок по показникам сформованості комунікативних умінь є вищими в кожній експериментальній групі у порівнянні з кожною контрольною групою. Середнє значення оцінок по всім показникам у всіх експериментальних групах перевищує 74% (вище 70%), що, на думку В. П. Беспалько [15], дозволяє зробити висновок про досягнення результату в формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін. Що стосується контрольних груп, то з жодного показника в жодній групі середнє значення оцінки не перевищило 63%, тобто є нижчим за 70%, що свідчить про недостатній рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін.

Це дозволяє зробити висновок, що традиційна методика, яка застосовується при навчанні студентів контрольних груп, поступається у ефективності методиці формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін, що ґрунтується на поетапному застосуванні пояснювально-ілюстративного, репродуктивного, проблемного

викладення, частково-пошуковий та дослідницький методів навчання в ході формування загальної (базової), загально-професійної та спеціально-професійної складових комунікативної компетентності стосовно всіх видів діяльності викладача технічних дисциплін (методичної, організаційно-технологічної, діагностичної, науково-дослідної, управлінської).

Список використаних джерел:

1. Коваленко О. Е. Інженерно-педагогічні кадри вирішують усе. Або майже все... / О. Е. Коваленко // Вища школа. – 2006. – № 3. – С. 15–25.
2. Концепції бакалаврської підготовки за напрямом 6.00104 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)». [Електронний ресурс] URL: <http://uipa.edu.ua/files/2015/06/implementaciya/koncepciya-bakalavr.pdf>
3. Психология и педагогика: учеб. пособие для вузов / сост. и отв. ред. А. А. Радугин; науч. ред. Е. А. Кротков. – М.: Центр, 1999. – 256 с.
4. Социальная психология и этика делового общения: учеб. пособие для вузов / В. Ю. Дорошенко, Л. И. Зотова, Н. А. Нартов и др.; под общей ред. проф. В. Н. Лавриненко. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1995. – 160 с.
5. Аверченко Л. К. Управление общением : Теория и практикумы для социального работника: учеб. пособие / Л. К. Аверченко. – М. : ИНФРА-М ; Новосибирск: НГАЭиУ, 1999. – 216 с.
6. Столяренко Л. Д. Основы психологии / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д.: Феникс, 1997. – 736 с.
7. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник / Г. М. Андреева. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 432 с.
8. Скакун В. А. Преподавание общетехнических и специальных предметов в училищах профтехобразования: Профпедагогика / В. А. Скакун. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. школа, 1980. – 232 с., ил.
9. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М.: Высш. шк., 1990. – 119 с.
10. Цырельчук Н. А. Инженерно-педагогическое образование как стратегический ресурс развития профессиональной школы: монографія / Н. А. Цырельчук. – Минск: МГВРК, 2003. – 400 с.
11. Дидактические основы подготовки инженеров-педагогов: учеб. пособие / под ред. П. Ф. Кубрушко, В. П. Косырева. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф. пед. ун-та, 1997. – 200 с.
12. Бордовская Н. В. Педагогика: учебник для вузов / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб.: Питер, 2000. – 304 с. – (Серия «Учебник нового века»).
13. Зміст і сутність педагогічної діяльності: навч. посіб. / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьова, С. М. Пазиніч [та ін.]. – Харків: НТУ «ХП», 2007. – 228 с.
14. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.
15. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
16. Коваленко Е. Э. Методика профессионального обучения: учеб. для инженеров-педагогов, преподавателей спецдисциплин системы профессионально-технического и высшего образования / Е. Э. Коваленко. – Х.: ЧП «Штрих», 2003. – 480 с.

References

1. Kovalenko, OE 2006, 'Inzhenerno-pedahohichni kadry vyrishuyut use. Abo mayzhe vse...', *Vyshcha shkola*, no. 3, pp. 15-25.
2. Kontseptsiiy bakalavrskoyi pidhotovky za napryamom 6.00104 «Profesiyna osvita (za spetsializatsiyamy)», <<http://uipa.edu.ua/files/2015/06/implementaciya/koncepciya-bakalavr.pdf>>.
3. Radugin, AA 1999, *Psihologija i pedagogika*, Centr, Moskva.
4. Doroshenko, VJu, Zotova, LI & Nartov, NA 1995, *Socialnaja psihologija i jetika delovogo obshhenija*, Kultura i sport, JuNITI, Moskva.
5. Averchenko, LK 1999, *Upravlenie obshheniem: Teorija i praktikumy dlja socialnogo rabotnika*, INFRA-M, Moskva, Novosibirskaja gosudarstvennaja akademija jekonomiki i upravlenija, Novosibirsk.
6. Stoljarenko, LD 1997, *Osnovy psihologii*, Feniks, Rostov-na-Donu.
7. Andreeva, GM 1988, *Socialnaja psihologija*, 2nd. edn., Izdatelstvo Moskovskogo tehnologicheskogo instituta, Moskva.
8. Skakun, VA 1980, *Prepodavanie obshhetehnicheskikh i specialnyh predmetov v uchilishhah proftehbrazovanija: Profpedagogika*, 2nd. edn., Vysshaja shkola, Moskva.
9. Kuzmina, NV 1990, *Professionalizm lichnosti prepodavatelja i mastera proizvodstvennogo obuchenija*, Vysshaja shkola, Moskva.
10. Cyrelchuk, NA 2003, *Inzhenerno-pedagogicheskoe obrazovanie kak strategicheskij resurs razvitija professionalnoj shkoly*, Minskij gosudarstvennyj vysshij radiotehnicheskij kolledzh, Minsk..
11. Kubrushko, PF & Kosyreva, VP 1997, *Didakticheskie osnovy podgotovki inzhenerov-pedagogov*, Izdatelstvo Uralskogo gosudarstvennogo professionalnogo pedagogicheskogo universiteta, Ekaterinburg.
12. Bordovskaja, NV & Rean, AA 2000, *Pedagogika*, Piter, Sankt-Peterburg.
13. Romanovskyy, OH, Ponomarova, OS & Pazynich, SM 2007, *Zmist i sutnist pedahohichnoyi diyalnosti*, Natsionalnyy tekhnichnyy universytet «Kharkivskyy politekhnichnyy instytut», Kharkiv.
14. Yahupov, VV 2000, *Pedahohika*, Lybid, Kyiv.
15. Bespalko, VP 1989, *Slagaemye pedagogicheskoy tehnologii*, Pedagogika, Moskva.
16. Kovalenko, EJe 2003, *Metodika professionalnogo obuchenija*, ChP «Shtrih», Harkov.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2015р